

Олександра Москаленко

ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*Обґрунтовується актуальність дослідження сучасного економічного розвитку через призму цивілізаційного підходу. Розкривається сутність випереджаючого економічного розвитку, його об'єктивна необхідність для забезпечення економічного зростання в цивілізаційному вимірі, **невідворотність і значення для розвитку суспільства і людини**. Проводиться розмежування між цивілізаційними і загальноцивілізаційними чинниками. Доводиться, що загальноцивілізаційні чинники є умовою та основою випереджаючого економічного розвитку України. Результати цього дослідження доповнюють теорію економічного розвитку та сприяють розширенню прогностичного інструментарію сучасної економічної теорії.*

Ключові слова: випереджаючий економічний розвиток, загальноцивілізаційні чинники, модель випереджаючого економічного розвитку, локальні цивілізації, соціокультурний устрій, інституціональна форма, позаекономічні чинники, цивілізаційна уніфікованість, цивілізаційна дискретність, глобальна цивілізація.

JEL: B15, O1, O43, P16, P51.

У сучасній світовій економіці в умовах конкурентних відносин країни з різними типами економічних моделей розвитку мають неоднакові результати економічної успішності: лідируючі країни (advanced economies) розвиваються прискореними, випереджуваними темпами, менш успішні (emerging markets) слідує шляхом наздоганяючого розвитку, країни, що розвиваються (developing countries), використовують змішані варіанти моделей економічного розвитку, орієнтуючись на кращі світові практики. Однак міжнародна економічна політика зазнає впливу процесу циклічності розвитку економіки, що супроводжується переглядом результативності економічних моделей. Має місце ситуація, за якої використовувані економічні моделі країн можуть втрачати свою практичну функціональність та актуальність. За цих умов протиставлення мейнстріму та інституціональних шкіл стало віддзеркаленням у різних формах практичних реалій трансформації світової економіки і суспільства.

У чому це проявляється? Детермінантні наслідки знайшли своє вираження в ускладненні економічних явищ і процесів, які вже не мають чистих форм з позиції суто економічного аналізу, а набувають характеру підвищеної складності, із абсорбцією в себе як позаекономічних чинників, які не враховуються науковими течіями мейнстріму, так і загальноцивілізаційних чинників соціокультурного, економічного, технологічного, політичного характеру.

Економічна наука давно визнала роль позаекономічних чинників в економічному розвитку світового суспільства, їхній значний вплив на національні економіки та етноси. Однак набувають дедалі більшого значення саме загальноцивілізаційні чинники, які так чи інакше визначають напрям, характер, міру, інституціональну форму й тип економічного розвитку, і є

Москаленко Олександра Миколаївна (alexmoskalenko@ukr.net), канд. екон. наук, доц.; докторант кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

значно ширшими за своїм функціональним змістом за позаекономічні¹. Тому вважаємо, що існує практична необхідність дослідження процесу випереджаючого економічного розвитку в системі координат загальноцивілізаційних чинників.

Проблематика загальноцивілізаційних чинників економічного розвитку набуває сьогодні особливої актуальності у науковому середовищі. Ґрунтовний розвиток теорія цивілізацій отримала у працях представників соціологічних шкіл, представлених розвідками таких учених, як Ш.Ейзенштадт, Н.Еліас, В.Каволіс, Е.Калло, А.Кребер, Д.Макнейл, М.Перрі, Р.Редфорд, А.Тойнбі, Д.Уілкінсон, А.Швейцер, О.Шпенглер та ін. До проблематики цивілізаційних основ влади та цінностей зверталися у своїх працях М.Вебер і Е.Шилз. Причини падіння цивілізацій, їх фази та динаміку досліджували такі вчені, як Ф.Бродель (1998), Л.Гумільов, Х.Ібн, Р.Кулборн, К.Квіґлі, Дж.Тейнтер, К.Ясперс та ін. Доцільність цивілізаційної компаративістики економічних систем опосередковано відстоюють у своїх працях зарубіжні вчені, а саме: В.Давидов (2009. С. 56–77), В.Козирьов (Козырёв, 1998), С.Роузфілд (2005) С.Єрасов (1998), А.Тойнбі (1991) та ін. Серед видатних вітчизняних учених, які, досліджуючи міждисциплінарні наукові, суспільно-економічні проблеми макро- і макрорівнів, використовували цивілізаційний підхід, слід відмітити праці В.Базилевича, А.Гальчинського (2009), А.Гриценка (2008), В.Ільїна (2007), Ю.Зайцева (2011; 2000. С. 40–87), С.Кримського (2007), І.Кураса (2004), А.Метлінського (1839), Ю.Пахомова, Ю.Павленка (2006), Л.Радіонової (2012), В.Тарасевича (2013), А.Філіпенка (2002) та ін. Цивілізаційні основи економічного розвитку розглядаються також у працях російських учених, а саме: М.Данілевського, Б.Кузика (Кузык, 2010), Г.Овчиннікова (2010), Ю.Осіпова (2001), А.Пороховського (2011), Є.Рашковського (2010), А.Соловьйова (2010), О.Шемакіної (2011. С. 106–116), Ю.Яковця (1997).

Водночас, слід зазначити, що проблематика випереджаючого розвитку, до того ж у цивілізаційному вимірі, не знайшла широкого розповсюдження в наукових дослідженнях. Російський економіст С.Глазьев, наприклад, розуміє під випереджуваним розвитком довгострокову антикризову стратегію проривного характеру і зазначає, що *випереджуваний розвиток* ґрунтується на різкому нарощенні інноваційної активності для своєчасного створення нових *можливостей* економічного зростання (Глазьев, 2010. С. 3), на новій технологічній базі, для переходу економіки на якісно вищий рівень ефективності. Можна до деякої міри погодитись із цим розумінням сутності випереджуваним розвитку, його цілей та спрямованості, однак вважаємо таке трактування С.Глазьева дещо вузьким, пов'язаним лише з антикризовою стратегією. Водночас принципово важливим є те, що вчений наголошує на "нових можливостях економічного зростання". Адже країнам з меншим рівнем економічного розвитку сьогодні потрібна "модель можливостей", "модель шансів", "модель прориву", витоки якої, на наше переконання, можна віднайти в загальноцивілізаційному надбанні.

Чи можна ідентифікувати загальноцивілізаційні чинники випереджуваним економічного розвитку? Відповідь на це питання знаходимо у науковій позиції вчених, згідно з якою процес формування та реалізації загальнолюдських цілей і цінностей на базі економічного розвитку пов'язаний також із проблемами ідентифікації принципів і критеріїв їхнього розуміння

¹ Вважаємо, що чинники *позаекономічного характеру* можна визнати тотожними з цивілізаційними чинниками економічного розвитку, якщо з них відсіяти несуттєві, *аморфні гіпертрофовані* їх форми, під якими ми розуміємо, наприклад, чинники позаекономічного характеру впливу суб'єктів і колективних суб'єктів на економіку країни, що оминають легальні владні мережеві зв'язки, або такі, що витікають із інститутів державної влади, однак суперечать їх прямим офіційно закріпленим функціональним повноваженням та виконуваним функціям. Однак значна частина науковців наполягає на доцільності абсолютного розмежування позаекономічних і цивілізаційних чинників економічного розвитку, розглядаючи останні як більш глибокі, істотні, впливові та конструктивні.

та сприйняття в країнах з різною цивілізаційною приналежністю, де переважає різний технологічний спосіб виробництва і, відповідно, різні підходи до розуміння функцій економічного розвитку у житті суспільства (Зайцев, 2011. С. 84). Адже "цивілізація іманентна економіці, – зазначають В.Базилевич та В.Ільїн, – вона в ній "сидить", а тому економіку можна лише умовно розглядати позаекономічними за природою, але економічними за функціями і самою участю в економіці цивілізаційними компонентами" (2007. С. 632).

Таким чином, можна визначити **цілі цієї статті**: дослідження сутності та ролі випереджаючого економічного розвитку в сучасному цивілізаційному просторі; обґрунтування значення цивілізаційного підходу в дослідженні сучасного економічного розвитку; визначення системи та ролі загальноцивілізаційних чинників у випереджаючому економічному розвитку у контексті формування глобального суспільства; виведення цінностей, цілей і ключових завдань випереджаючого економічного розвитку.

Враховуючи перспективи посилення політичної, економічної і соціальної нестабільності в міжнародному інституціональному середовищі (Мир..., 2009), визначальним для країн з посттрансформаційними економіками, і власне для України, є процес адаптації до зовнішніх умов, що швидко змінюються. Завжди, в усі часи економічного успіху досягали ті країни, які змогли побудувати ефективно функціонуючу економіку і стабільну політичну систему. У нестабільному багатопольярному світі на довгострокову перспективу пануватиме тенденція загострення міжнародних конкурентних відносин. Міжнародну конкурентну позицію акторів визначатиме ефективність національних економічних систем, міра їх інклюзивності в міжнародну конкуренцію на основі нових методів, відмінних від попередніх, нових способів управління національними економіками із сукупністю ефективно діючого інструментарію економічної політики. Той [актор], хто діятиме швидше за інші країни у просуванні технологій, прогнозуванні північних технологічних перспектив і рішень, той, хто випереджатиме суперника у мисленні, рівні інтелектуалізації індивідів, колективів і націй загалом, матиме змогу отримати переваги адаптивної ефективності.

Україна історично є порубіжною цивілізацією, яка на сьогодні перебуває на порозі цивілізаційного вибору, який здійснить вплив на її можливості до випереджаючого розвитку. Ю.Павленко (2008. С. 248–256) у своїх дослідженнях сумісно з Ю.Пахомовим, зазначає, що Україна є складовою частиною Православно-Східнослов'янської цивілізації Макрохристиянського цивілізаційного світу, у системі якого Західна, а в наш час Північноатлантична-Західноєвропейсько-Північноамериканська цивілізація, відіграє роль центру випереджаючого розвитку. Цей "статус" Західної цивілізації, на нашу думку, став можливим на основі функціонування таких інституціональних складових, як: прорив у формах створення та використання інтелектуального капіталу; наукове обґрунтування стратегічних цілей економічного розвитку; нові форми технологічного способу виробництва; використання ефективних ендогенних мотиваційних факторів економічного розвитку; "нееквівалентний обмін" на користь розвинених країн за посередництвом ТНК. Усе це обумовлює трансформаційні процеси як країн Макрохристиянського світу, так і всіх інших країн. При цьому Україна, будучи органічною частиною слов'янського світу, у геополітичному змісті має стосунок до євразійського світу і, таким чином, буде залучена до хвилі цивілізаційних трансформацій щодо вироблення глобального механізму партнерства цивілізацій для відповіді на виклики XXI століття і подолання надмірної поляризації.

Як зазначають Ю.Яковець і Б.Кузик (2010. С. 87), остання чверть XX століття пройшла під гаслом глобалізації і ствердження в центрах випереджаючого розвитку, Західному, Північноатлантичному і частково Далекосхідному постіндустріального суспільства. Передбачення щодо цивілізацій-

ного вибору України різняться. Однак учені серед тенденцій цивілізаційних трансформацій указують на можливість поглинання західною цивілізацією східноєвропейської цивілізації. Як зазначає відомий український учений В.Тарасевич, дедалі більш явними стають ознаки вичерпання Заходом і західною цивілізацією власних цивілізаційних ресурсів, перш за все, духовних і соціальних, що визначали її світове економічне лідерство. Цивілізаційною відповіддю на виклики експансії Заходу стає поступальний розвиток ісламської економіки, конфуціанської економіки і економіки індуїзму² (Тарасевич, 2009). Підтвердження цієї думки знаходимо і в працях багатьох інших вітчизняних та іноземних учених з цивілізаційної проблематики. Так, має місце тенденція трансформації цивілізацій, яка продовжуватиме домінувати до середини XXI ст. Цивілізаційна дискретність людства проявляється в тому, що глобалізація, як зазначає Ю.Павленко (2008. С. 249), не відкидає її. Більш того, найбільш явні успіхи серед незахідних країн демонструють власне ті, де відповідно до державних програм цілеспрямовано здійснюється адаптація провідних досягнень людства на власному цивілізаційному фундаменті. Прикладами є Японія, Південна Корея (Японсько-Далекосхідна цивілізація) та Китай (Китайсько-Далекосхідна цивілізація) упродовж останніх трьох десятиліть. Саме ці цивілізації утворюють Далекосхідний, альтернативний щодо Західного, Північноатлантичного, центр випереджаючого економічного розвитку.

Роль цивілізаційного підходу і теорії цивілізацій у дослідженні економічного розвитку

Цивілізаційний підхід є одним із варіантів подальшого розвитку досліджень у сфері світового господарства. Теорія цивілізацій входить до складу постіндустріальної парадигми суспільних наук, і, власне, за її допомогою можна отримати адекватну відповідь щодо сутності глобальних трансформацій, які спостерігаються у наш час у світовій економіці.

Наукова думка щодо визначення сутності такої суспільної інституційної форми, як цивілізація, тривалий час формувалася переважно в працях істориків, соціологів, культурологів, філософів і політологів. У зв'язку з цим *цивілізація* як термін і категорія трактується по-різному. Як вважає французький історик Люсьєн Февр (1991. С. 239–281), термін *цивілізація* в науковий оборот увів французький інженер Буланже у книзі "Старовина, виявлена у своїх звичаях" (1766). Отже, поява поняття "цивілізація" в науковій літературі датується XVIII ст. Серед перших робіт із цивілізаційної теорії слід назвати праці французького історика Француа Гізо "Історія цивілізацій в Європі" (1828) та "Історія цивілізацій у Франції" (1862), а також англійського історика Генрі Томаса Букля "Історія цивілізацій в Англії" (1861), книгу українського етнографа А.Метлинського "Про сутність цивілізації та про значення її елементів" (1839), російського соціолога М.Данилевського "Росія та Європа" (1869).

У методологічних цілях нашого дослідження представимо визначення поняття "цивілізація" (табл. 1).

Зазначені визначення терміна "цивілізація" (див. табл. 1) мають спільні критерії, такі як – спільність людей, самоідентифікація націями себе, найвищий рівень розвитку, людський розвиток, духовні цінності, соціокультурний лад, технічні досягнення. Найбільш актуальними на часі визначення цивілізації, які імпонують нашій думці, вважаємо визначення С.Хантінгтона, Б.Кузика і Ю.Яковця. Також розділяємо позицію вчених (Зайцев, 2011. С. 80; 2012. С. 11; Пахомов, 1998) стосовно того, що цивілізація пов'язана, передусім, з духовними аспектами розвитку суспільства, а саме з тією його частиною, яка визначається не тільки наявним технологічним способом виробництва. Матеріально-речові аспекти в розвитку циві-

² Тарасевич В.Н. О цивилизационном измирении мирового экономического кризиса [Электронный ресурс]. – www.econ.msu.ru/cmt2/lib/a/1430/file/Tarasevich_V_N.doc.

лізації відходять на другий план. Тобто *цивілізаційний підхід* ґрунтується на визнанні критерію духовності як умови та результату економічного, соціального, культурного розвитку суспільства в межах певної цивілізації. За цих умов необхідним є дослідження сучасного економічного розвитку не абстрактного, а конкретного суспільства на основі критерію духовності, а також діалектики дуалізму природи та механізмів саморозвитку (тип економіки з її мотиваційними системами, власне суспільство з його економічними і соціальними цілями, інтересами, мотивами, провідна роль середнього класу в прийнятті політичних рішень).

Таблиця 1

Визначення терміна "цивілізація"

Зміст терміна	Джерело
<i>Цивілізація</i> (від фр. <i>civilisation</i> , від лат. <i>civilis</i> – цивільний) – 1) рівень суспільного розвитку матеріальної і духовної культури, досягнутий якою-небудь суспільно-економічною формацією; 2) сучасна світова культура і технічні досягнення, що їй властиві; 3) щабель суспільного розвитку, наступний після варварства; 4) будь-яка форма існування живих істот, наділених розумом	Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І.Шевченко, О.І.Ніка, О.І.Хом'як, А.А.Дем'янюк ; за ред. Л.І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – С. 651.
"Всякое человеческое развитие, образование и усовершенствование, как производимое общественностью, достигаемое в обществе, возможное при гражданственности, есть усовершенствование общественное и гражданское, и справедливо должно быть названо <i>цивилизацией</i> "	Український поет і професор етнографії Амвросій Метлинський визначає цивілізацію з позиції понять <i>громадянськість, цивільність</i> . <i>Метлинский А.</i> О сущности цивилизации и значении ее элементов: Сочинения [Приложение Б. Первая книга по теории цивилизаций] [Электронный ресурс]. – Харьков : Университетская типография, 1839. – С. 9. – Режим доступа: http://www.kuzyk.ru/upload/objects/docs/1163400870_Civilizacii-pril_05-1.pdf
Цивілізація – культурна ідентифікація нації самої себе. Цивілізація є найвищою культурною спільністю людей і найширшим рівнем культурної ідентифікації. Вона визначається як загальними об'єктивними елементами, такими як мова, історія, релігія, звичаї, соціальні інститути, так і суб'єктивною самоідентифікацією людей	Семюэль Хантингтон. Столкновение цивилизаций (The Clash of Civilization and the Remarking of World Order) / ред. Кирилл Королев. – АСТ, Мидгард, 2007. – 576 с.
"Под цивилизацией мы понимаем суперобщность людей, объединяемых системой духовных ценностей, общностью технологических, экологических и экономических способов производства, политического и социокультурного строя и исторических судеб".	<i>Кузык Б.Н., Яковец Ю.В.</i> Цивилизации: теория, история, диалог, будущее – М. : Институт экономических стратегий. Т. VI: Перспективы становления интегральной цивилизации ; авт. предисл. А.Д.Некипелов. – М. : Институт экономических стратегий, 2010. – 84 с.

Джерело: складено автором.

Отже, у сучасних умовах зростає актуальність проблеми пошуку і вибору нової моделі економічного розвитку, заснованої переважно на принципах і засадах випереджаючого розвитку в системі загальноцивілізаційних закономірностей (Гальчинський, 2009. С. 183–184)³ і цінностей людства.

³ У науковій літературі формується думка про те, що постіндустріальна епоха є завершенням цивілізаційної ери розвитку людства і водночас початком майбутнього постцивілізаційного світу, де під постцивілізаційним процесом розуміють "трансцендентні системні перетворення", про що йдеться у праці Гальчинського А. (2009. С. 183–184).

Глибинний смисл випереджаючого економічного розвитку

Враховуючи те, що світова економіка перебуває сьогодні в дестабілізованому становищі, де очевидно є структурна криза, зміна техніко-економічної парадигми, основного технологічного способу виробництва, вибір на користь тієї чи іншої моделі економічного розвитку для національних економік стає особливо складним. Будучи у варіативності вибору, країна має врахувати сутність і зміст модельного структурування економічного розвитку, а також порівняти альтернативи й оцінити перспективи такого вибору.

Поняття "розвиток" (також: еволюція, генезис) – "закономірні зміни матерії і свідомості, їх універсальний засіб, ... особливо у значенні сходження від нижчого до вищого..." (Философский..., 2011. С. 382; Павленко, 2011. С. 121–122). Одночасно *розвиток* – це: 1) процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого; 2) ступінь свідомості, освіченості, культурності (Генеза..., 2004. С. 478).

Важливих визнаних результатів у теоретичному пізнанні феномену економічного розвитку досяг у своїх дослідженнях всесвітньовідомий австрійський учений Йозеф Алоїз Шумпетер. Поняття "розвиток" у його трактуванні, по-перше, це "... факт постійної зміни історичних умов, які саме з цієї причини стають історично індивідуальними в часі"; по-друге, "... кожний наступний історичний стан може бути адекватно зрозумілим з попереднього" (Шумпетер, 2008. С. 149). Економічний розвиток, у розумінні Шумпетера, "являє собою суттєво нове використання послуг праці і землі..., ... здійснюється у формі виконання нових комбінацій" (Шумпетер, 2008. С. 205, 288).

Отже, економічний розвиток є процесом, що має комплексний, багатовимірний характер та включає глибокі зміни в технологічній, економічній, політичній, інституційній сферах, у галузі інфраструктури, технологій, освіти, а також у головних факторах виробництва – капіталі, природних ресурсах, праці тощо. Економічний розвиток, таким чином, є предметом економічної історії (Шумпетер, 2008. С. 149–150)⁴.

Випереджаючий економічний розвиток, на нашу думку, має принципові відмінності від інших типів розвитку, оскільки передбачає постановку стратегічних цілей, конкурентних тим, які реалізуються сьогодні в розвинених країнах світу, і забезпечує перехід до суперництва з існуючими економічними системами на основі інноваційних принципів і критеріїв прогресу. Серед стратегічних цілей випереджаючого розвитку, постановка яких здійснюється на основі глибокого наукового обґрунтування, вихідною і невід'ємною передумовою є пріоритетний розвиток людського капіталу. Саме Людина стає принципово важливим елементом моделі випереджаючого економічного розвитку та інституціональним ресурсом її реалізації в економічній політиці держави. Цей тип розвитку націлений на мінімізацію "меж зростання" у песимістичних сценарних моделях розвитку шляхом концентрації можливостей для реалізації "надзавдань".

Однак випереджаючий економічний розвиток, перш за все, потрібно розглядати як процес, який зумовлений низкою внутрішніх причин мотиваційного, суспільно-культурного, духовного характеру, законів і закономірностей економічного розвитку світового суспільства, який також виступає об'єктивним явищем і його потребою. Випереджаючий економічний розвиток стає, таким чином, адекватною відповіддю країн на глобальні виклики, де

⁴ На підтвердження цієї думки процитуємо Й.Шумпетера: "Экономическое развитие ... является просто предметом экономической истории, всего лишь обособленной в плане изложения, но в принципе несамостоятельной части всеобщей истории. Ведь то или иное отличное от другого состояние народа возникает не просто из предшествующего экономического состояния общества, а из его предшествующего общего состояния" (Гальчинський, 2009. С.149–150).

альтернативою зростанню нерівності постає "соціальне зростання"⁵. Отже, випереджаючий економічний розвиток розглядається як об'єктивна даність, явище, яке закладене в систему економічних відносин, існує в потенціалі, є невідворотним процесом в умовах перегляду загальноцивілізаційних цілей та цінностей людства, зміщення їх у площину духовно-матеріальних координат, а також індукує механізми саморозвитку економічної системи. Передумовами випереджаючого розвитку є *прориви* в методології та методах управління макро- і мікрорівнів, технології, постановці стратегічних цілей, реалізації соціальних проєктів, які [прориви] активуються на основі використання ефективних ендогенних мотиваційних чинників розвитку.

Випереджаючий економічний розвиток засновується на інноваційно-інтенсивному типі економічного зростання, який стає характерним на сучасному етапі розвитку світової економіки для окремих країн світу, що демонструють випереджаючі темпи розвитку, які вимірюються як агрегованими макроекономічними індикаторами (темп зростання реального ВВП⁶, показники: "золотовалютні резерви/ВВП"⁷, "ПІІ/ВВП"⁸, "валовий зовнішній борг/ВВП"⁹, "Обсяг внутрішнього споживання/ВВП"¹⁰, "Експорт/Імпорт", "Експорт високотехнологічних товарів/ВВП"¹¹, випереджаючи інші країни за темпами накопичення капіталу), індексом людського розвитку, так і якісними індикаторами, які ми пропонуємо звести до таких: випередження як державне управління; випереджаючий розвиток громадянського суспільства; випереджаючий розвиток людського потенціалу і випереджає включення інтелектуального капіталу в процес економічного розвитку; випередження в мірі зрілості соціальних інститутів; міра інституціональної спроможності економічної системи випереджати прояв негативних форм (поза "системи правил") девіантної, ірраціональної поведінки економічних агентів, інститутів державної влади і суспільства, шляхом забезпечення для такої поведінки "заздалегідь" економічно програшного результату; випереджаючий розвиток виробничих галузей майбутнього як "контуру" навколо "ядра" існуючого технологічного способу виробництва.

Випереджаючий економічний розвиток як модель розвитку нового типу виступає як надбудова над об'єктивним процесом розвитку, що ініціює його активізацію. В основу такої моделі покладено внутрішні потенційні спонукальні мотиви суспільства, спрямовані на якісний розвиток людини, її творчого потенціалу, потенціалу здоров'я. Інструментами випереджаючого розвитку виступають мотиваційні системи, акцентом стає пріоритетний випереджаючий розвиток інвестицій у людину, її знання та досвід, у науку. Випереджаючий економічний розвиток забезпечує створення передумов у розвитку швидше за інші країни – в інтелектуалізації індиві-

⁵ Термін "соціальне зростання" прозвучав у виступі доктора з економіки Міхаеля Даурштета "Німецька модель: від конкурентоспроможності до соціального зростання" на Московському економічному форумі (20–21 березня, 2013 року, м. Москва, РФ).

⁶ Для "прориву" в економічному розвитку темп приросту ВВП країни у фактичних цінах має складати не менше 7-8% (китайський варіант – 10%) щорічно, що може забезпечити подвоєння доходу країни кожні 10 років, відповідно до емпіричного статистичного правила "72-х", практичний аспект якого продемонстрований у праці Нобелівського лауреата з економіки Майкла Спенса: *Следующая конвергенция*. М. : Изд-во Института Гайдара, 2013. С. 35–36.

⁷ Для розрахунку показника "валютні резерви/ВВП" можуть використовуватися як офіційний, так і паритетний обмінний курси. Для малих відкритих економік нормативне значення показника становить не менше 12%.

⁸ Нормативне значення індикатора "Прямі іноземні інвестиції/ВВП" – не менше 25% щорічно. Значення показника нижче нормативного свідчить про стан "інвестиційного шоку", низький рівень інвестицій відносно ВВП.

⁹ На практиці порівняно безпечною вважається ситуація, коли показник "зовнішній борг/ВВП" не перевищує 50%. При цьому важливо враховувати структуру зовнішньої заборгованості. Переважання приватних боргів загалом підвищує "безпечне" значення цього критерію.

¹⁰ Нормативне значення індикатора "Обсяг продажів на внутрішньому ринку (Обсяг внутрішнього споживання) / ВВП" не менше 15% із щорічним приростом значення індикатора близько 15-17% (китайський варіант).

¹¹ Індикатор "Експорт / Імпорт" має відповідати умові Експорт>Імпорту.

дів, здатності соціальних інститутів до сприйняття загальноцивілізаційних надбань; у конкуренції та виробництві, рівні та якості життя; у передбаченні структури попиту, виду та форми забезпечення потреб суспільства. Випереджаючий економічний розвиток, таким чином, є способом адаптації до міжнародної конкуренції та умов функціонування країн на різних конкурентних позиціях у світовій економіці, які детерміновані різними загальноцивілізаційними передумовами їх становлення.

Загальноцивілізаційні чинники як умова та основа випереджаючого економічного розвитку

Нерівномірність економічного розвитку країн світу як ключова характеристика глобальної економіки, на наш погляд, пояснюється різними стартовими умовами та позиціями країн у системі координат загальноцивілізаційних чинників. Отже, власне приналежність країн до конкретних цивілізацій обумовлює їхню відносну економічну успішність/неуспішність сьогодні, залучаючи їх у процес формування глобальної цивілізації. Тим самим країни отримують можливість міжнародної економічної конвергенції, одним із виразних результатів якої є інклюзивність у загальноцивілізаційну уніфікацію. Інклюзивність, як зазначає лауреат Нобелівської премії з економіки Майкл Спенс, стала ключовою складовою стійкого зростання. Це поняття стосується розподільчих аспектів зростання та розвитку і висвітлює ідею про те, що можливості, які створюються зростанням, повинні бути відкриті для людей (Спенс, 2013. С. 116–117).

Загальноцивілізаційна уніфікація і міжнародна економічна конвергенція, на нашу думку, співвідносяться як результат і процес, що на нього впливає. Власне процес міжнародної економічної конвергенції сприяє наближенню до загальноцивілізаційної уніфікованості, найкращих результатів ділової практики глобальної цивілізації, до створення такої міжнародної економічної системи, що підтримує високі темпи економічного зростання та розвитку, у тому числі країн з малими економіками.

Предметом нашого дослідження в цій статті є загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку. Використовуючи поняття "загальноцивілізаційні", ми намагаємося виділити ключові закономірності економічного розвитку країн світу. Чим же ж відрізняються загальноцивілізаційні чинники від цивілізаційних?

На нашу думку, загальноцивілізаційні чинники є чинниками, які можна ідентифікувати як такі, що притаманні і простежуються в усіх без винятку типах цивілізацій та є визначальними на сучасному етапі існування економічних систем єдиної глобальної цивілізації. У свою чергу, *цивілізаційні чинники* є локальними, специфічними, регіональними, етноцивілізаційними і детермінантними у своїй сукупності для локальних цивілізацій у їх виключності, особливій ідентичності та відокремленості.

Наша наукова позиція щодо розмежування на загальноцивілізаційні і цивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку ґрунтується на визнанні існування процесів *цивілізаційної уніфікації* і *цивілізаційної дискретності*. Останнє є базовою характеристикою самодостатності, автаркічності, нездатності цивілізацій до взаємодії та взаємозбагачення.

Цивілізаційна уніфікованість, на наш погляд, є базовою характеристикою сучасного етапу розвитку світової економіки як макроцивілізаційної системи, яку можна визначити як внутрішню здатність локальної цивілізації сприймати і засвоювати позитивні соціально-культурні, технічні надбань іншої цивілізації. Прикладом може слугувати Японія, японська цивілізація, яка, як відомо, після "реставрації Мейдзі" (1868 рік), а також після Другої світової війни, опинилася під впливом новозахідної цивілізації. З метою збереження цивілізаційної ідентичності японці погодилися на *адаптивний тип взаємодії* із західною цивілізацією, вибірково засвоюючи її методи державного управління. Наприклад, соціальні інститути стали "захід-

ними" за механізмом дії і структурою, однак залишалися японськими за сутністю, глибинним змістом.

Про *проблему можливості цивілізаційної уніфікованості* за загальними параметрами, а значить, що підтверджує наші міркування щодо доцільності виділення загальноцивілізаційних чинників випереджаючого економічного розвитку, йдеться також у працях В.Базилевича і В.Ільїна "Метафізика економіки" (2007. С. 615–616), Ю.Пахомова та ін. "Пути и перепутья современной цивилизации" (1998. С. 78). Вчені вказують на порівняльність у глибинних релігійно-світоглядних смислах таких цивілізацій, як західнохристиянська, східнохристиянська і мусульманська, що суттєво полегшує взаємний обмін знаннями між ними. У кожній із трьох великих цивілізацій ідентифікуються деякі загальні структурні риси. Всі вони, так чи інакше, пов'язані базовими принципами світосприйняття і фактом культурних запозичень.

Український учений А.Гальчинський (2009) розрізняє цивілізаційні цикли в двох аспектах: *поліцивілізаційному*, тобто горизонтальному, і *загальноцивілізаційному* (вертикальному). Поліцивілізаційний (горизонтальний) зріз характеризує взаємодію неоднорідних, унікальних локальних цивілізацій, які розвиваються за "власним цивілізаційним кодом, принципами та законами". У загальноцивілізаційному аспекті (за вертикальним зрізом) відбувається розвиток цивілізаційного процесу в широкому розумінні. "Він відображає історичну еволюцію людської спільноти загалом, – пише автор, – її поступальний розвиток від одного ступеня зрілості до іншого – більш високого". Тобто, виходячи із цієї конструктивної, на наш погляд, думки вищезитованого автора, з якою ми погоджуємось, загальноцивілізаційний процес формує "зростаючий потенціал матеріальних і духовних цінностей, які успадкувало людство від попередніх поколінь і які воно використовує на кожному етапі розвитку з метою розширеного відтворення та самозбагачення" (Гальчинський, 2009. С. 181).

Таким чином, загальноцивілізаційні чинники економічного розвитку – це накопичений, уніфікований, взаємно проникаючий *потенціал цивілізацій*, в їх інтегральній єдності, що втілюється та проявляється через макроцивілізаційну форму – глобальну цивілізацію.

Глобальна цивілізація – це сукупність локальних цивілізацій і просторів взаємодій між ними (Кузык, Яковец, 2010. С. 84). Цей потенціал цивілізацій включає в себе соціокультурні, мотиваційні, релігійні, державно-управлінські чинники, наявність яких чітко проглядається в усіх без винятку цивілізаціях, що ідентифікують себе як самодостатні, унікальні, неповторні соціально-культурні спільноти. Звідси можна зробити висновок, що загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку співвідносяться як частина й ціле в системі цих чинників [власне економічного розвитку] в умовах сучасного соціально-історичного етапу – появи новітньої моделі економічного розвитку, якою є економіка знань, економіка довіри, інноваційна економіка як форма конкурентної економіки.

Російські вчені Ю.Яковець, Б.Кузык та ін. розробили гецивілізаційну багатофакторну матрицю для дослідження динаміки локальних цивілізацій. Критеріями змін динаміки і співвідношення цивілізацій слугують шість факторів, які становлять генетичне ядро цивілізацій і виступають як визначальні у їхній частці, а саме: соціодемографічний, природно-екологічний, технологічний, економічний, геополітичний, соціокультурний (Кузык, Яковец, 2010. С. 74–75). Кожна цивілізація, на думку Ю.Яковця і Б.Кузика, має свій генотип, який включає такі "поверхи піраміди цивілізації": демографічна основа (людина, сім'я, народонаселення); енергоекологічний спосіб виробництва; технологічний спосіб виробництва; економічний спосіб виробництва, державно-політичний устрій; соціокультурний устрій (Кузык, Яковец, 2010. С. 85).

Отже, враховуючи надбання цивілізаційної теорії, використання їх у дослідженнях з порівняння різних типів економічних систем, дозволяють

нам ідентифікувати та структурувати загальноцивілізаційні чинники випереджального економічного розвитку (табл. 2), що містяться у глобальній цивілізації в її уніфікованості, за науковим критерієм *генотипу цивілізації, базових елементів "поверхів піраміди цивілізацій", генетичного ядра цивілізації*. Глобальна цивілізація, як зазначають учені, перебуває на етапі трансформації, у постійній динаміці, та на сучасному етапі набуває форми гуманістично-ноосферної постіндустріальної цивілізації.

Таблиця 2

Загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку за науковим критерієм "поверхів піраміди цивілізацій"

Група чинників	Характеристика сутності та змісту чинників
Демографічна основа цивілізації (людина як суб'єкт, що підлягає розвитку)	
Людський розвиток; людський капітал; інноваційний індивід	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Формування прошарку "вчителів і науковців" (за Дж.Гелбрейтом (2004. С. 401)). ✓ Суб'єкт випереджаючого економічного розвитку. ✓ Випереджаюче виробництво людського потенціалу, інтелектуального капіталу. ✓ Інклюзивність країни в міжнародну конвергенцію, що сприяє прискоренню темпів накопичення людського капіталу
Соціокультурний устрій	
Культурно-ціннісні чинники (у т.ч. морально-етичні); мотиваційні системи; ділові звичаї	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Інтелектуальна праця виступає мобілізаційним фактором економічної системи, чинником випереджаючого економічного розвитку. ✓ Економічна система пред'являє великий попит на кадри високої кваліфікації для наднового високотехнологічного способу виробництва. ✓ Розвинені фінансові механізми мотивації творчої (інтелектуальної, наукової) праці. ✓ Зростаюча роль внутрішньо спонукальних мотивів системи мотивації і стимулів до високоінтелектуальної праці. ✓ Розвинені механізми соціального партнерства та технологічного державно-приватного партнерства
Освітньо-наукові чинники	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Вища освіта як основний пріоритет державної економічної (науково-технічної) політики. ✓ Високий попит на науково-технічні розробки з боку держави, бізнес-структур, як потенційних інвесторів і споживачів;
Релігійні і духовні чинники	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Помірна інтеграція соціально-економічних і релігійних цінностей, що проявляється через тип культурорегульованості економічних систем інноваційного типу. ✓ Прагнення до рівності в суспільстві, що проявляється у формуванні суспільств із високою часткою середнього класу, як класу інноваторів-підприємців, де його роль у прийнятті політичних рішень є домінуючою
Державно-політичний устрій	
Державне управління, механізми державної влади	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Висока довіра до держави та її інститутів. ✓ Розвинені інноваційні технології банківського бізнесу. ✓ Інноваційне підприємництво як спосіб життя і свобода підприємництва. ✓ Особливий конструктивний характер відносин між державою та інноваційним бізнесом. ✓ Розвинене державно-приватне партнерство у високотехнологічній сфері
Економічний спосіб виробництва	
Роль техніки і технологій у динаміці структури економіки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ефективні форми і методи управління економічною діяльністю, що сприяють прискореному і випереджаючому економічному розвитку країни. ✓ Велика частка і внесок у національний продукт високотехнологічних галузей
Технологічний спосіб виробництва	
Інноваційно-інтенсивний тип економічного зростання; становлення наднового	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Засоби праці, що відповідають вимогам новітніх інноваційних галузей. ✓ Технології – висока частка НТП у ВВП країн; науково-технічна та інноваційна політики держави як національні пріо-

Група чинників	Характеристика сутності та змісту чинників
високотехнологічного способу виробництва	ритети; переважання технологій новітніх технологічних укладів у межах пануючого із закладенням основ для випереджаючого переходу на новий технологічний уклад у майбутньому. ✓ Інноваційні форми організації виробництва, його спеціалізації, концентрації, кооперації, диверсифікації
Енергоекологічний спосіб виробництва	✓ Джерела енергії – економні, диверсифіковані, зростання частки "зелених", відтворювальних джерел енергії

Примітка. Авторська розробка.

З табл. 2 видно, що цей схематичний алгоритм аналізу потребує, безумовно, деталізації, яка дозволяє сформувати бачення взаємозв'язку загальноцивілізаційних чинників економічного розвитку в широкому розумінні і такого типу розвитку, який визначається нами як випереджаючий. Міра розвиненості та/або спроможність економічної системи (локальної цивілізації) сприймати із-зовні такі визначальні для сучасної специфіки і перспектив економічного розвитку загальноцивілізаційні чинники сучасного світового суспільства (глобальної цивілізації) детермінує механізми саморозвитку для них [економічних і суспільних систем] і можливості реалізації моделі випереджаючого розвитку в економічній політиці. Зазначені групи загальноцивілізаційних чинників, втілені в практику в їхній варіативній сукупності як надбання глобальної цивілізації, забезпечують країнам, на наш погляд, стартові позиції для переходу на модель випереджаючого економічного розвитку, яка вивільнятиме механізми саморозвитку, перетворення його [розвитку] в самовідтворювальний процес.

Найважливішим загальноцивілізаційним чинником випереджаючого економічного розвитку є людина як елемент, носій і творець цивілізації, як суб'єкт, що підлягає розвитку, який на сучасному етапі, на нашу думку, приймає інституціональну форму інноваційного суб'єкта, інноваційного індивіда. А отже, економічним імперативом випереджаючого економічного розвитку стає соціокультурний устрій як сфера суспільних відносин, її пріоритетний розвиток. Учені (Подберезкин, 2007; Человек..., 2011) сходяться у своїх думках в одному, що інвестиції в розвиток соціокультурної сфери – це є інвестиції у найбільш вигідну і престижну сферу сучасної економіки – в людину, у розвиток її інноваційного потенціалу.

Випереджаючий економічний розвиток у рівній мірі стосується і культури, і психології. Випереджаючий розвиток для країн означає завчасний перехід до новітнього технологічного способу виробництва, технологій майбутнього через випереджаючий розвиток освіти з підготовки фахівців сьогодні, на які виникне попит у майбутньому в середньостроковій перспективі, й одночасне закладення основ для новітнього виробництва на основі технологій майбутнього в умовах пануючих технологій сьогодні.

У процесі випереджаючого економічного розвитку також особливу роль відіграє взаємозв'язок наукової сфери, сфери освіти та ринку робочої сили, який забезпечуватиме продуктивність цієї системи. Особливо важливою є також здатність наукомістких галузей компенсувати стагнацію вчорашніх лідерів зростання і спроможність високотехнологічних галузей створювати відповідну і більшу кількість місць, які втрачаються при зменшенні частки в економіці країни галузей попереднього технологічного укладу.

Випереджаючий економічний розвиток як модель "вікон можливостей" для посттрансформаційних економік

Представлені загальноцивілізаційні чинники (див. табл. 2) є однаково вагомими в їхній сукупності для випереджаючого економічного розвитку України. Поняття "механізм", на нашу думку, в економічній науці є дискусійним. Так, набуває важливого практичного значення теорія економічних механізмів, розвинута Нобелівськими лауреатами з економіки Лео Гурвіцем, Роджером Майерсоном та Еріком Маскіним. Як зазначають учені, із

думкою яких ми погоджуємось, що той, хто створює механізм, знає, що хотілося б отримати за певних обставин; однак конкретні обставини йому невідомі, а отже, тому дизайн механізмів – це підрозділ економічної теорії інформації. Також вчені зазначають, що добросовісний творець механізму намагається розробити єдині правила гри на всі випадки життя, щоб кожен раз виходило саме те, що він хоче (Измалков, Сонин, Юдкевич, 2008. С. 4–5; Hurwicz, 1977). Основним внеском Л. Гурвіца в економічну науку є *концепція економічного механізму*. Гурвіц увів поняття механізму і умови сумісності стимулів (*incentive compatibility*), виявив основні напрямки дослідження механізмів, зокрема в рамках дискусії про важливість децентралізованих механізмів (Hurwicz, 1977. С. 6). Економічний механізм як відносно стійку взаємодію процесів у господарській сфері розглядає російський учений В.Бурлачков (2013. С. 12)¹².

Вважаємо, що загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку формують свій власний механізм¹³ впливу на економічні системи локальних цивілізацій. Цей механізм визначається змістом загальноцивілізаційних чинників, їхньою функціональною спрямованістю, внутрішньою будовою їхньої системи та породжує сукупність процесів впливу цих чинників на конкретну країну як елемент глобальної цивілізації.

Існує дихотомія *механізм-система*, де система виступає як сукупність закономірно пов'язаних між собою елементів (предметів, поглядів, знань, чинників), а механізм проявляється через економічні явища як відносно стійкі взаємодії процесів. Форма цього процесу – це опис того, як можуть діяти економічні суб'єкти і до чого призведе будь-який набір їхніх дій. Skorиставшись чітким формулюванням механізму (Измалков, Сонин, Юдкевич, 2008. С. 7–8), запропонованим Л.Гурвіцем, механізм впливу загальноцивілізаційних чинників можна визначити як взаємодію між людьми (економічними суб'єктами) і економічною системою (центром), яка складається із трьох стадій: кожен суб'єкт у відповідь на вплив екзогенної щодо нього [економічного суб'єкта] та економічної системи інформації загальноцивілізаційного змісту у приватному порядку за умови дії процесу сумісності стимулів надсилає економічній системі відповідне "повідомлення" m_i (мотиваційний імпульс, набір дій, що виражається в його функціональній поведінці); економічна система, отримавши це "повідомлення", враховує передбачуваний результат: $Y = f(m_1, m_2, \dots, m_n)$; економічна система інтерпретує та оголошує результат Y , і перетворює його в життя у формі моделі випереджаючого економічного розвитку.

Закономірно постає питання: чи існує можливість організувати такий механізм впливу загальноцивілізаційних чинників, у результаті якого прояв стійких взаємодій процесів із перетворення в життя загальноцивілізаційних досягнень людства, наприклад у формі кращих моделей державного управління, ефективних моделей бізнес-поведінки, наднового високотехнологічного способу виробництва тощо, передається тій економічній системі та економічним суб'єктам, які мають на них найбільший попит, вбачають у них найбільшу цінність? (Такий економічний механізм можна визначити як ефективний.) Відповідь на питання про ефективний механізм

¹² "Экономику целесообразно рассматривать, как совокупность процессов, причем процесс можно трактовать как смену состояний, происходящих с определенной скоростью. Экономические явления состоят во взаимодействии процессов. Процесс есть проявление взаимодействия. Относительно устойчивые взаимодействия, происходящие в хозяйственной сфере, можно определить как экономические механизмы". Цитата по: Бурлачков В.К. (2013) Макроэкономика, монетарная политика, глобальный кризис: Анализ современной теории и проблемы построения новой модели экономического развития. – М.: Книжный дом "ЛИБРИКОМ", 2013. – С.12.

¹³ *Механізм* (н.-лат. *technismus*, від гр. *techne* – машина, знаряддя) у тлумачних словниках визначається як: по-перше, пристосування усередині чого-небудь, що призводить у рух; по-друге, внутрішня будова, система чого-небудь (наприклад господарський механізм); по-третє, сукупність процесів, із яких складається яке-небудь явище.

залежить від проінформованості учасників загальноцивілізаційного процесу та відкритості локальної цивілізації, суспільних інститутів, економічних суб'єктів до сприйняття суспільних цінностей із-зовні.

Для забезпечення ефективного впливу механізму загальноцивілізаційних чинників необхідною є інформаційна взаємодія між глобальною цивілізацією, локальною цивілізацією (країною та її економічною системою) і людиною (як елементом і носієм цивілізації). Усі зазначені учасники загальноцивілізаційного процесу повинні чітко "знати", яку цінність для них представляють досягнення глобальної цивілізації, що проявляються через базові елементи "поверхів піраміди цивілізації", і знати ймовірнісний розподіл цих цінностей для кожного з інших зазначених учасників.

Таким чином, механізм впливу загальноцивілізаційних чинників випереджаючого економічного розвитку визначається нами як сукупність відносно постійних взаємодій процесів, що повторюються в цивілізаційному вимірі та втілюються в життя в господарській сфері на новому більш високому рівні економічної ефективності, а також сприяють вивільненню внутрішньої потенційної здатності економічної системи сприймати із-зовні найкращі досягнення (надбання) глобальної цивілізації. Такий механізм також забезпечує відбір загальноцивілізаційних цінностей людства, активізує мотиваційні процеси, що визначають і призводять у рух можливості випереджаючого розвитку економіки країни.

Механізм впливу загальноцивілізаційних чинників на випереджаючий економічний розвиток України виступає як процес забезпечення духовно-матеріальних потреб суспільства на новому рівні економічної ефективності та створення можливостей економіки задовольняти ці потреби на випередження. Таким чином, вихідною умовою випереджаючого економічного розвитку для України у сучасних реаліях ускладнення соціально-економічних та інституційних процесів стає *постійний випереджаючий розвиток фундаментальних знань, проривних технологій*, що передбачає також *випереджаюче відтворення людського потенціалу*. Це означає, що для випереджаючого розвитку системоутворювальними є *сфери науки і освіти, тобто сфери виробництва нових знань і високоосвіченої інноваційної людини*. Отже, вважаємо, що розвиток соціокультурної сфери стає пріоритетним і виступає передумовою подолання кризи трансформаційної економіки України з метою *переведення її на інші стартові умови і конкурентні позиції* – на випереджаючий економічний розвиток як *модель "вікон можливостей"*.

Усе зазначене нами вище, таким чином, зводиться до таких ключових **висновків**: *по-перше*, відносну економічну успішність або неуспішність країни можна пояснити у межах цивілізаційного підходу – приналежність країни до локальної цивілізації визначає спосіб її існування і місце у світовій економіці сьогодні; *по-друге*, оскільки міжцивілізаційні взаємовідносини стають визначальними для відповіді на виклики XXI століття для світового суспільства як глобальної цивілізації, то можна визнати факт існування загальноцивілізаційних чинників економічного розвитку, які є загальними і вказують на спроможність локальних цивілізацій споживати із-зовні загальноцивілізаційні надбання в техніці, технологіях, методах державного управління, фінансах, соціокультурній сфері, визначають мотиваційні системи суспільств та механізми державного управління сьогодні і впливають на ефективність функціонування економічних систем; *по-третє*, загальноцивілізаційні чинники економічного розвитку можна з певною мірою похитки ідентифікувати як такі, що сприяють формуванню глобального суспільства; *по-четверте*, із системи загальноцивілізаційних чинників економічного розвитку можна виділити такі, що сприяють економічному розвитку країн прискореними, випереджаючими темпами, які спромоглися вивільнити потенціал таких чинників і вдало його використовують; *по-п'яте*, загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку знаходять своє вираження в накопиченому, уніфікованому, взаємно

проникаючому потенціалі цивілізацій, який включає в себе людські чинники (демографічна основа цивілізації), соціокультурний устрій, державно-політичний устрій, економічний спосіб виробництва, технологічний спосіб виробництва, енергоекологічний спосіб виробництва; *по-шосте*, представлені загальноцивілізаційні чинники (див. табл. 2) мають однаково рівне значення в їх сукупності для випереджаючого економічного розвитку України, що визначає **перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку.**

Література

- Базилевич В.Д. (2007) Метафізика економіки : монографія / В.Д.Базилевич, В.В.Ільїн. К. : Знання.
- Бродель Ф. (1998) Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV–XVIII ст. Т.3 Ерасов Б.С. (1998).; Сравнительное изучение цивилизаций [Текст] : хрестоматія / сост. М. : Аспект Пресс. 556 с.
- Гальчинський А.С. (2009) Криза і цикли світового розвитку / А.С.Гальчинський. К. : АДЕФ-Україна. 392 с.
- Гене́за ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність) (2004): Терміни, поняття, персоналії / укладачі: В.С.Іфтемичук, В.А.Григор'єв, М.І.Маниліч, Г.Д.Шутак / за наук. ред. Г.І.Башнянина і В.С.Іфтемичука. К. : Магнолія плюс. С. 478.
- Глазьев С.Ю. (2010) Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: монография / С.Ю.Глазьев. М. : Экономика. С. 3.
- Гэлбрейт Дж. (2004) Новое индустриальное общество : пер. с англ. / Дж.Гэлбрейт. М. : ООО "Издательство АСТ" : ООО "Транзиткнига"; СПб. : Terra Fantastica. С. 401.
- Давыдов В.С. (2009) Цивилизационный подход как методология анализа глобального хозяйства: история развития, основные принципы и содержание / В.С.Давыдов // Социальная экономика. № 2. С. 56–77.
- Зайцев Ю.К. (2000) Проблеми методології визначення історичних перспектив капіталістичної системи господарювання у працях Й.А.Шумпетера та сучасний стан їх розв'язання / Ю.К.Зайцев // Йозеф Шумпетер та проблеми реформування економіки України [Текст] : монографія / відповід. ред. Ю.К.Зайцев. К. : Таксон. 244 с. Зайцев Ю.К. (2011) Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю.К.Зайцев, В.С.Савчук. К. : КНЕУ. 337 с.
- Измалков С., Сонин К., Юдкевич М. (2008) Теория экономических механизмов [Нобелевская премия по экономике 2007 г.] // Вопросы экономики. №1. С. 4–5.
- Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований (2008) / под ред. д-ра экон. наук А.А.Гриценко. К. : Форт. 928 с.
- Ільїн В.В. (2007) Фінансова цивілізація [Текст] / В.В.Ільїн. К. : Книга. 528 с.
- Козырѐв В.М. (1998) Исторические судьбы человеческой цивилизации: социально-экономические аспекты / В.М.Козырѐв / Основы современной экономики [Текст] : учебник / В.М.Козырѐв. М. : Финансы и статистика. 368 с.
- Кримський С. (2007) Цивілізаційний розвиток людства: монографія / С.Кримський, Ю.Павленко. Вид-во "Фенікс". 316 с.
- Кузык Б. (2010) Смена исторических эпох [Текст] : [тенденции цивилизационного развития] / Б.Кузык, Ю.Яковец // Экономические стратегии. № 1–2. С. 120–123.
- Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. (2010) Цивилизации: теория, история, диалог, будущее / Б.Н.Кузык, Ю.В.Яковец / Т. VI: Перспективы становления интегральной цивилизации ; авт. предисл. А.Д.Некипелов. – М. : Институт экономических стратегий.
- Курас І.Ф. (2004) Цивілізаційне місце України в сучасному світі / І.Ф.Курас / Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект [Текст] : збірник наукових праць / ред. І.Ф.Курас. К. : Академперіодика. 504 с.
- Метлинский А. (1839) О сущности цивилизации и значении ее элементов: Сочинение [Приложение Б. Первая книга по теории цивилизаций] [Электронный ресурс] / А.Метлинский. Харьков : Университетская типография. Режим доступа: http://www.kuzyk.ru/upload/objects/docs/163400870_Civilizacii-pril_05-1.pdf.

- Мир после кризиса* (2009). Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир : Доклад Национального разведывательного совета США. М. : Издательство "Европа". 188 с. (Мировой порядок).
- Овчинников, Г.К.* (2010) О соотношении социальной сферы с экономикой в рамках цивилизационного подхода [Текст] / Г.К.Овчинников // *Alma mater* (Вестник высшей школы). № 11. С. 67–72. (Продовження. Поч. див. №№ 8, 10).
- Осипов Ю.М.* (2001) *Философия хозяйства* / Ю.М.Осипов. М. 1. С.182–183.
- Павленко В.Б.* (2011) Мифы "устойчивого развития". "Глобальное потепление" или "ползучий глобальный переворот?" / В.Б.Павленко. М. : ОГИ. С.121–122.
- Павленко Ю.В.* (2008) Цивилизационная структура глобализирующегося мира и место в ней Украины / Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А.А.Гриценко. К. : Форт. С. 248–256.
- Пахомов Ю.Н.* (1998) Пути и перепутья современной цивилизации / Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. К. : Благодвор. фонд "Международный деловой центр". С. 78.
- Пахомов Ю.Н.* (1998) Пути и перепутья современной цивилизации [Текст] / Ю.Н.Пахомов, С.Б.Крымский, Ю.В.Павленко. К. : Международный деловой центр. 431 с.
- Пахомов Ю.Н.* (2002) Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н.Пахомов, С.Б.Крымский, Ю.В.Павленко. К. : Наукова думка. 632 с.
- Подберёзкин А.* (2007) Человеческий капитал / Человек как фактор опережающего экономического развития [Текст], [Электронный ресурс] / А.Подберёзкин. Режим доступа: www.nasledie.ru.
- Радіонова Л.* (2012) Концептуальні засади вивчення історії економіки та економічної думки [Текст] / Л.Радіонова // Вища школа. № 2. С. 87–93.
- Рашковский Е.* (2010) И вновь о цивилизационном дискурсе: попытка объясниться [Текст] / Е.Рашковский // *Мировая экономика и международные отношения*. № 1. С. 98–102.
- Роузфілд С.* (2005) Порівнюємо економічні системи / Стивен Роузфілд : пер. з англ. К. : "К.І.С.". Х. 370 с.
- Соловьев А.И.* (2010) Цивилизационное пространство государственности [Текст]: (противоречия западной и отечественной моделей) / А.И. Соловьев // *Общественные науки и современность*. № 3. С. 96–110. *Шемякина О.Д.* (2011) Разрыв и преемственность в русской культурной традиции: опыт диалога [Текст] / О.Д.Шемякина // *Общественные науки и современность*. № 1. С. 106–116.
- Спенс М.* (2013) Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях / М.Спенс / пер. с англ. А. Калинина; под ред. О.Филаточевой. М. : Изд-во Института Гайдара. С. 116–117.
- Тарасевич В.Н.* (2009) О цивилизационном измирении мирового экономического кризиса [Электронный ресурс] / В.Н.Тарасевич // Матер. к конф. "Инновационное развитие экономики России: ресурсное обеспечение", (23 апр., 2009) ; Экономический факультет МГУ имени М.В.Ломоносова. – Режим доступа: <http://www.econ.msu.ru/departments/politec/science/conferences/ds1430/>; www.econ.msu.ru/cmt2/lib/a/1430/file/Tarasevich_V_N.doc.
- Тарасевич В.Н.* (2013) О широком смысле и предметном пространстве современной политической экономики / В.Н.Тарасевич // *Политэкономия: социальные приоритеты: материалы Первого международного политэкономического конгресса*. Т. 1: От кризиса к социально ориентированному развитию: реактуализация политической экономики. М. : ЛЕНАНД. С.172–187.
- Тойнби А.Дж.* (1991) *Постижение истории* / А.Дж.Тойнби : пер. с англ. М. : Прогресс. 736 с.
- Февр Л.* (1991). *Цивилизация: эволюция слова и группы идей* // *Бои за историю* / Февр Люсьен, Бобович А.А., Гуревич А.Я., АН СССР. М. : Наука. С. 239–281. 629 с. (Памятники исторической мысли).
- Философский энциклопедический словарь* (2006) / ред. Е.Ф.Губский, Г.В.Кораблева, В.А.Лутченко. М. С. 382.
- Філіпенко А.С.* (2002) Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А.С.Філіпенко. К. : Знання України. 190 с.
- Цивилизационная структура современного мира* (2006) : в 3-х т. / Национальная академия наук Украины, Ин-т мировой экономики и международных отношений / под ред. Ю.Н.Пахомова, Ю.В.Павленко. – К. : Наукова думка.

- Человек и экономика: справедливость и базисная демократия против тоталитаризма рынка и капитала (2011) / Моск. фин.-юр. акад. [и др.; под общ. ред. А.В.Бузгалина и М.И.Воейкова; редкол.: А.В.Бузгалин и др.]. М. Экономика. 556 с. (Библиотека журнала "Альтернативы").
- Шумпетер Й.А. (2008) Теория экономического развития / Й.А.Шумпетер / пер. В.С.Автономова и др. М. : Директмедиа Паблишинг. С.149.
- Экономика цивилизаций в глобальном измерении (2011) : монография / под ред. А.А.Пороховского, В.Н.Тарасевича. М. : ТЕИС. 768 с.
- Яковец Ю.В. (1997) История цивилизаций : [учеб. пособие для студентов вузов гуманитар. профиля.]. 2-е изд., перераб. и доп. / Ю.В.Яковец. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. 347 с.
- Hurwicz L. (1977) Optimality and informational efficiency in resource allocation processes // Mathematical Methods in the Social Sciences / K.J.Arrow, S.Karlin, P.Suppes (eds.). Stanford : Stanford University Press.

GENERAL CIVILIZATIONAL FACTORS OF OUTSTRIPPING ECONOMIC DEVELOPMENT OLEKSANDRA MOSKALENKO

Oleksandra Moskalenko

Author affiliation: PhD (Economics), Associate Professor, Doctoral student Affiliation: Political Economy Department of Accounting and Economics Faculties at State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman".

The article explains the importance of modern economic development through the prism of the civilizational approach. The author substantiates the essentiality of the model of advanced economic development, and its objective necessity for economic growth in the civilizational dimension, *the inevitability of the advanced development and its constructiveness for the development of the society and man*. The author differentiates general civilizational and civilizational factors. The author concludes that the general civilizational factors represent both the conditions and the basis for Ukraine's advanced economic development. *The results of this research complete the theory of the economic development, promote the expansion of predictive tools and implementation of positive features of the modern economic theory.*

Keywords: advanced economic development, general civilizational factors, model of the advanced economic development, local civilizations, socio-cultural mode, institutional form, extra-economic factors, civilizational unification, civilizational distinctiveness, global civilization.

JEL: B15, O1, O43, P16, P51.